

Jiří Prokop

Daltonský plán – možnost pro tvořivé učitele

Studia Pedagogiczne. Problemy Społeczne, Edukacyjne i Artystyczne 17, 51-64

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Jiří Prokop

DALTONSKÝ PLÁN – MOŽNOST PRO TVOŘIVÉ UČITELE

Úvod

Každoročně se v Brně konají mezinárodní konference Asociace českých daltonských škol (v roce 2006 již desátá). Proč českých a proč mezinárodní? Protože tyto konference organizují dvě města, která jsou spřátelenými partnery – Utrecht v Holandsku a Brno v České republice. Na konference přijíždí také hosté ze škol japonských, australských, rakouských, slovenských.

Na druhé straně jsou tyto konference určeny především českým školám s daltonským vyučováním a ostatním zájemcům o tyto pedagogické postupy. Na konferencích nejde pouze o oficiální proslovy a referáty, jak to někdy na takových akcích bývá (vystoupí ředitelé škol z Utrechtu, Japonska aj.) Hlavním programem konference jsou různé workshopy, semináře, ukázky hodin na daltonských školách v Brně apod. Názvy některých seminářů napovídají o pracovní atmosféře setkání: Dalton v Evropě, Dalton krok za krokem, Dalton v mateřské škole, Modely Daltonu na 2.stupni ZŠ, Využití Daltonu v dyslektické třídě aj. Na těchto seminářích s praktickými ukázkami různých metodických postupů se obohacují učitelé daltonských škol navzájem, ale přichází také mnoho učitelů z jiných škol, které tento způsob výuky zajímá, nebo hledají vůbec něco nového, nové vyučovací postupy. V tomto článku si kladu za cíl ukázat, jaké jsou hlavní principy a filozofie Daltonu a také ukázat současnou praxi těchto škol ve světě, především v České republice. Možná, že tento článek přispěje k tomu, že tyto postupy zaujmou některé pedagogy v polské škole. Pokud bude mít někdo z Polska zájem, tak je vítán a v příspěvku bude uveden i potřebný kontakt.

Vznik a vývoj daltonského plánu

Poprvé byl zkušebně do praxe tento plán výuky zaveden v roce 1920 a to na vyšší koedukované škole v Daltonu (USA). Tuto školu zřídila americká učitelka Helena Parkhurstová (1886-1973). O dva roky později vyšla její známá kniha o daltonském plánu [Parkhurstová 1922]. Ještě než se věnovala daltonskému plánu, tak působila na řadě venkovských škol a učila také na učitelské koleji, kde si mohla v pedagogické laboratoři vyzkoušet některé své nové pedagogické postupy přímo na dětech. Na její pedagogické myšlení měla vliv cesta do Itálie (1914), kterou podnikla, aby se mohla přímo v Itálii seznámit s metodou Marie Montessoriové. V roce 1915 ji osobně provázela po Spojených státech. V té době se pokoušela ve své laboratorní třídě zrušit úplně rozvrh hodin a žáky již nechávala v oddělených skupinách pracovat samostatně. Okolo roku 1918 sama Parkhurstová založila první montessoriovský učitelský ústav v USA. Potom už založila již zmíněnou vyšší koedukovanou školu v Daltonu, která dala nové laboratorní koncepci název „Daltonský laboratorní plán“. V té době i několik anglických učitelů zkoušelo Daltonský plán v praxi a to díky spolupracovnici Parkhurstové – anglické učitelce B. Rennieové, která o tomto novém způsobu vyučování informovala již v roce 1920 anglickou odbornou veřejnost. Potom se není co divit, s jak velkým úspěchem se setkala přednáškové turné Heleny Parkhurstové v Anglii. Především ve městě Streadham (první škola s Daltonem v Anglii) způsobila její návštěva doslova pozdvižení, když tisíce zájemců o sledování tohoto vyučování ochromilo dopravu v tomto malém městě.

Zpočátku především v Anglii a USA získávaly tyto vyučovací postupy velký ohlas. V roce 1923 byla v Anglii založena Asociace daltonských škol (Dalton Association), která sdružovala několik set škol, které pracovaly tu více, tu méně s daltonskými prvky. V té době vyšla o daltonském plánu kniha z pera americké pedagožky Evelyn Deweyové, dcery Johna Deweye [Dewey 1922]. Ve dvacátých letech 20.století získalo daltonské hnutí celosvětový rozměr a šířilo se rychle v Japonsku, Číně, Sovětském svazu, Dalton byl zkoušen v Polsku, Kanadě, Československu atd. Stejně jako se montessoriovská pedagogika nepříliš uchytila v Itálii, i tento daltonský plán nezískal až tak velký ohlas v USA.

Parkhurstová nešla cestou Marie Montessoriové, nesnažila se vytvořit organizační základnu svého hnutí na institucionální bázi. Ani neorganizovala speciální vzdělávání učitelů a zájemců o tento způsob vyučování. Ve 30.letech již neměla ani zájem cestovat po světě a přednášet zájemcům o Dalton, spíše se soustředila na řízení daltonské školy v New Yorku, která byla ve 40.letech jedinou takovou fungující školou v USA. Zájem o daltonský plán upadal i v ostatních zemích, i tam, kde byl s takovou vervou ve 20. letech šířen.

Například v Sovětském svazu byla tato koncepce v roce 1931 stranicky odsouzena a odmítnuta s tím, že jde o „západně buržoazní a individualistický daltonský plán“. Až v současné době (od roku 1991) se znovu toto vyučování zkouší na několika, především moskevských školách, a to za pomoci holandských odborníků [Popp 1955].

Ostatně – v Holandsku existuje snad nejvíce daltonských škol v jedné zemi, a to ještě v zemi relativně malé (okolo 150 škol).

Mezi dvěma světovými válkami se konaly pokusy s tímto vyučováním i v Československu. Na některých školách byly některé prvky daltonského plánu vyzkoušeny na jižní Moravě (např. Vranovice) a v Bakově nad Jizerou. V posledním jmenovaném místě byl na základě různých reformních postupů (i daltonského plánu) realizován vlastní tzv. bakovský plán [Příhoda 1968]. Také v Praze byl daltonský plán zkoušen, a to v Praze – Michli, kde byl takto vyučován ve 30. letech dějepis a matematika. První informace o daltonském plánu přinesl ve 20. letech 20. století V. Příhoda [Příhoda 1925] a J. Úlehla [Úlehla 1923]. Od 50. let se s těmito pokusy již v pedagogické teorii a praxi v Československu neseškáváme. Až od 90. let se několik škol v Brně pokouší toto vyučování rozvíjet v praxi. Za vydatné teoretické podpory Karla Rýdla z Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze [Rýdl 1994; 1998]. Prakticky pomáhají učitelé z Holandska. Tyto školy jsou sdruženy v Asociaci českých daltonských základních škol.

Zásady a principy daltonské školy podle Heleny Parkhurstové

Hlavními zásadami daltonského vyučování jsou jasné zásady, principy – svoboda, spolupráce a samostatnost. V počtu zásad se pedagogičtí odborníci rozcházejí [Rýdl 1998]. Sama H. Parkhurstová uváděla v roce 1922 dva principy – svoboda a spolupráce. Postupně ve svých knihách přidávala další – především „pensum“ a samostatnost. V posledních letech se počet principů tohoto vyučování ustálil na třech principech uvedených na začátku, ale musíme k nim přidat již zmíněné pensum. Pensum tvoří srdce celého experimentu. Je potřeba také říci, že realizace zásad v současných daltonských školách je nedostatečným odrazem toho, co měla Helena Parkhurstová na mysli a co praktikovala ve své první škole v Daltonu a později ve své škole ve městě New York.

Daltonský plán podle Heleny Parkhurstové:

A. Svoboda – žáci si sami zvolí cíl práce i organizaci

Škola dává pouze rámec pro práci, žák si vybírá na základě vlastního zájmu a preferencí. Náplní práce je tedy motivace. Pokud se nad tím zamyslíme, tak i současná psychologie stylů učení upozorňuje na totéž. Pokud žáci přeberou odpovědnost za své učení, potom jsou u nich lepší výsledky. Jinými slovy: je potřeba dát dětem správnou míru odpovědnosti (ne mnoho, ne málo). To znamená, že dítě je v tomto případě lépe motivováno a to přináší lepší výsledky v učení. Samozřejmě, že ne všichni chápou volnost stejně. Hans Wenke, ředitel Holandské daltonské nadace, zaměnil termín volnost za termín odpovědnost [Wenke 2001]. Tu chápe ve dvou rovinách:

- a) je důležité dát dětem odpovědnost,
 b) je důležité učinit je odpovědnými.

V čem tedy konkrétně spočívá svoboda v rámci daltonského vyučování? Karel Rýdl [Rýdl 1998] uvádí tyto svobody:

Svoboda žáků pro volbu a výběr:

- S kterými částmi penza chce začít?
- Bude chtít pracovat individuálně nebo ve skupině? A s kým?
- Kde bude pracovat?
- Kolik času bude potřebovat na zvládnutí daných částí penza?
- Využije přestávek mezi hodinami, nebo bude pokračovat v práci?

Svoboda volby a výběru z pohledu učitele:

- Jak bude pracovat s pensem, tj. nakolik bude respektovat přísné požadavky H. Parkhurstové?
- Jaké pomůcky a učebnice nabídne žákům?
- Využije možnost diferenciací? Pokud ano, jak dalece a jakým způsobem? Kolik úrovní skupin utvoří ve třídě? Diferenciaci časovou, úrovnovou, zájmovou nebo jejich vzájemnou kombinací?
- Kolik hodin bude věnovat volné práci?
- Jaký druh a formu „vysvětlovacích“ hodin zvolí? Problémovou, rozhovorovou, přehledovou ...?
- Bude ve škole prosazovat organizování žáků podle věku nebo podle jiných kritérií?
- Jak bude provádět kontrolu naplňování penza? Veřejně na nástěnce nebo jinou formou, kterou dohodne s žáky?
- Jak často bude probíhat hodnocení?
- Jak bude probíhat komunikace mezi učiteli?
- atd.atd.

B. Spolupráce: učení je sociální aktivitou

Učení probíhá mezi žáky a mezi žáky a učiteli. Toto kooperativní učení je stále jakoby nechtěným dítětem evropského vzdělávání. Helena Parkhurstová systematicky využívala pomocného učení (tutor teaching) ve své škole.

Vlastní školu vytváří a charakterizuje vždy míra spolupráce. Učitelé společně pozorují a hodnotí děti, rozpracovávají metody, diagnostikují vlastní možnosti, ale i meze, spolupracují s okolím školy... Mohou diskutovat o utváření penza, o pravidlech chování a jednání ve škole. Je pravda, že tímto učitel i tak trochu ztrácí svoje postavení třídního učitele, jak je známe z naší tradiční školy. Ale na druhé straně jistě tímto získává – přinejmenším podporu kolektivu učitelů a stabilní místo v učitelském týmu. Daltonský plán směřuje k socializaci školního prostředí. Tady můžeme vidět sociální aspekt principu spolupráce.

Princip spolupráce ve vyšších ročnících základní školy je ještě více propracován. Studenti navštěvují během „daltonských hodin“ laboratoře, knihovny, odborné kabinety, odborné učebny, aby v nich plnili úkoly zadané v pensu. Potom mají více

možností: pracují samostatně, ve skupině jedné třídy, ve skupině se staršími a zkušenějšími, ve spolupráci s odborným učitelem.

C. Samostatnost: žáci si musí učební látku vypracovat tak samostatně, jak jen je to možné

Daltonský plán nechce ovlivňovat učitele žádnými předepsanými normami a směrnicemi, protože učitele nechápe jako vykonavatele systému, vymyšleného někým jiným. Chápe učitele jako samostatnou a tvořivě myslící bytost. Nejde v současné době ani o to, aby se něco pevně předepisovalo, ani v daltonské škole.

Ale to vede k otázce – Kdy vlastně můžeme mluvit o škole jako daltonské? Daltonská asociace v Holandsku propůjčuje školám tento název („daltonská“) tehdy, pokud uplatňuje výše zmíněné principy a princip práce s pensem. Pokud škola přestává uplatňovat jen jeden z principů, tak jde jen o školu s daltonskými prvky, jde o tzv. „daltonizující školu“.

Jak vypadala škola v Daltonu a později v daltonské škole podle Heleny Parkhurstové? Zde je krátký popis, jak vypadal tento typ vzdělávání v praxi:

- Žáci byli rozděleni do sociálních skupin, kde starší a mladší žáci pracovali společně. K těmto skupinám byl určen jeden zvláštní učitel.
- Mimo to zde byli profesionální učitelé a jejich třídy.
- Požadovaná učební látka byla vypsána na jeden rok. Veškeré procvičovací materiály a učební cíle byly pevně dané. Látka byla také rozdělena po částech po měsících. Plán na měsíc byl tedy jednou desetinou ročního plánu. Každý celek byl jasně stanoven administrativně.
- Každé ráno si žáci volí předmět a tomuto předmětu odpovídající učebnu. Materiál a učební pomůcky si vyzvedávají sami. Bylo dovoleno měnit učebny. Žáci se rozhodovali sami, žáci byli těmi, kdo se rozhodují. Velmi důležití byli spolužáci. Testy probíhali až když byli žáci na ně připraveni a po konzultaci s učitelem. Vlastní pokrok během školního rohu si žáci zaznamenávali sami.
- Efektem tedy bylo, že někteří žáci postupovali pomaleji a jiní rychleji. „Lehčí, jednodušší“ předmět zabral žákovi méně času a tím vyzískali čas pro předmět „těžší, složitější“. Žák si mohl například splnit během jednoho roku vše předepsané za určitý předmět, co jinému mohlo trvat dva roky nebo třeba rok a půl. Opakovat ročník nebo přeskočit ročník už nebylo nutné.
- Nadaným dětem bylo věnováno více pozornosti, nebo dostávali i učební látku navíc. Více nadaný žák si zvolil i sám jinou aktivitu, učební látku. Také mimo obvyklé učební osnovy.
- Vždy na konci vyučování (kolem poledne) proběhla hodnocení se zvláštním učitelem dané skupiny – třídy.
- Odpoledne se žáci věnovali především látce, ve které je nutný společný postup (hudební výchova, tělesná výchova, dílny...).

Helena Parkhurstová velmi konkrétně pracovala s problematikou systémové demotivace školní skupinové práce. Základ systémové demotivace má dvě strany. Slouží

méně nadaným žákům, ale také více nadaným žákům. Méně nadaný žák je zpravidla a pravidelně známkován špatnými známkami. Jeho úsilí není oceňováno a je méně motivován. výsledky se opět zhoršují. Nadanější žáci jsou často nuceni pracovat pod svou úrovní, protože učební proces zaměřený především na učitele je ve vleku „měřítko průměrného žáka“. Vysvětlování učiva je většinou zaměřeno na žáky, kteří učivo nezvládají, nerozumí mu. Odpovídají tomu otázky, které často slyšíme z úst učitelů při vyučování: „Kdo se chce nyní na něco zeptat?“, nebo „Kdo tomu ještě nerozumí?“. A učitel opět začíná vysvětlovat od začátku. Nadanější žáci se nudí. Jejich motivace a výkon ve vyučování klesají. To co je tady ale popisováno neplatí pro školu Heleny Parkhurstové.

D. Práce s pensum

Helena Parkustová kladla značné nároky na pensum a na to, jak se má s ním pracovat. Říká se, jak již bylo výše zmíněno, že pensum je srdcem celého experimentu. Pensum – ukazuje, které učební obsahy by měl žák za určité období zvládnout, zpracovat nebo se v nich orientovat. První podmínkou dobrého pensa je jasné, nedvoj- smyslné písemné sdělení, nikoliv jen ústní. O co tedy vlastně v obsahu učiva jde a kam směřuje. Parkhurstová navrhla 9 částí, které by mělo každé pensum obsahovat. Samozřejmě, že každé takové pensum musí být učitelem krátce představeno a žák musí být motivován k práci za splnění pensa. Například větou: Stiskneme – li vypínač na zdi, rozsvítí se lampa. Jak je to možné?

9 částí pensa podle Heleny Parkhurstové:

- Topic (Předmět). Fáze, aspekty a témata určité odborné oblasti (např. v přírodovědě rostlinná pásma nebo v geologii těžba ropy). Předmět poskytne základní informace (povědomí).
- Problems (Problémy). Např. kreslit mapy, provést měření, vypracovat a zdůvodnit další příklady, provést překlady, vykonat zkoušky apod.
- Writing work (Písemná práce). Sdělení učitele o tom, co je nutné zpracovat písemně a co ústně.
- Memory work (Paměťová práce). Naučit se básni nebo určitým pravidlům z paměti.
- Conferences (Sdělení). Žák sděluje celé třídě vlastním vyprávěním o předmětu nebo tématu, které právě studuje.
- Referencies (Referáty). Žáci musí ostatním zprostředkovat referátovou formou informace o určitých stránkách v knize, časopise nebo jinde. Učitel může žákovi podat informace, kde lze potřebné věci a podklady nalézt.
- Equivalents (Srovnávání). Jde o to, jakým způsobem lze zjistit učiněný pokrok žáků v plnění pensa.
- Bulletin Studium (Využití nástěnky). V případě, že je ke sdělením žáků a učitelů mezi sebou a navzájem používaná nástěnka.
- Departmental Cuts (Oddělené úkoly). Je – li nějaká zpráva z oblasti např. přírodovědného předmětu napsaná dobrým stylem a skvělým jazykem, může být akceptovatelná i pro použití v mateřském jazyce. Předpokladem je, aby vždy byla zahrnuta do pensa.

Pensum musí zcela jasně říkat, co je a co bude vyžadováno a s jakými obtížemi se může žák při jeho plnění setkat. Na podobu pensa musí mít vliv samozřejmě nejenom učitel, ale i žáci či studenti, kteří tím přebírají i určitou odpovědnost. Potom žáci vydrží po celou dobu pracovat se zaujetím, bez ohledu na zvonění. Ostatně přestávky, jak je známe ze školy, zde nejsou. To, jaké pensum a co má obsahovat, lze najít v odborné literatuře daltonských škol v Holandsku. Tam lze najít řadu příkladů, jak zpracovat jednotlivé obsahy.

Pensum může existovat v různých podobách:

- procvičovací pensum,
- učební pensum,
- pensum samostatného uvažování,
- pensum kreslení,
- pensum samostatného zpracování tématu z matematiky,
- atd. [Rýdl 1998].

Asociace českých daltonských škol (Czech Dalton Association)

Asociace českých daltonských škol byla slavnostně ustanovena 30. června 1996 na Nové radnici v Brně za přítomnosti oficiálních zástupců brněnské radnice, Školského úřadu Brno, delegace Asociace holandských daltonských škol a pedagogů brněnských škol (ZŠ Husova, Chalabalova, Křídlovická, Mutěnická – tyto čtyři základní školy jsou již v mezinárodní síti daltonských škol s patřičným certifikátem). Ustanovením Asociace se uzavřelo několikaleté zkušební období zavádění daltonských prvků na pilotních brněnských školách. V současnosti jsou daltonští učitelé v České republice značně rozptýleni, takové centrum je pouze v Brně a okolí.

Cílem Asociace je šířit principy daltonského vyučování v ČR, pořádat vzdělávací semináře, publikovat články o daltonském plánu a to v souladu s oficiálním vzdělávacím programem v České republice na základních školách: Základní škola (nebo Obecná škola, Občanská škola), vytvářet a aplikovat vlastní vzdělávací pomůcky a materiály, spolupracovat s ostatními školskými institucemi, školskými úřady a MŠMT ČR. Asociace iniciuje vydávání odborné literatury v této oblasti. Například učitelky ze Základní školy Křídlovická v Brně napsali knihu *Hry v Daltonu*, která vyšla v tomto roce. To je plnění jednoho z principů Daltonu – učitelé samostatně píšou učebnice a knihy, vymýšlejí a tvoří pomůcky...

Každý rok se koná Mezinárodní konference daltonských škol. Cílem této konference je pracovní setkání pedagogů, kteří jsou ochotni přijímat pozitivní signály ze společnosti, chtějí pracovat na svém dalším vzdělávání a inspirovat se moderními metodami výuky.

Asociace pořádá různé vzdělávací kurzy na svých 4 pilotních základních školách, nebo i jiné akce a přednášky, jako například několikadenní výjezdy do škol, které o to požádají. Pokud na navštívených školách někteří učitelé projeví zájem, mohou

se přijet školit nebo vidět hodiny s daltonským plánem v Brně. Po shlédnutí několika vyučovacích hodin zpravidla následuje diskuse o Daltonu (o rozvrhu hodin, metodách, nových pomůckách, problémech...) V současnosti má již přes 200 učitelů v České republice certifikát v této oblasti, tj. prošli příslušnými kurzy a uplatňují prvky Daltonu ve své výuce.

Asociace pořádá následující výjezdní semináře pro zájemce s různou úrovní pokročilosti:

- pro pedagogická centra (již v 7 okresech v republice),
- na zakázku pro jednu školu (seminář na míru a podle požadavků školy),
- seminář pro úzký okruh učitelů (učitelé mateřských škol, dějepisu atd. – cca 10 účastníků).

Kontakty na některé školy s daltonským plánem:

ZŠ Husova 17, Brno 60200,

ZŠ Chalabalova 2, 623 00 BRNO, <http://www.chalabalova.cz/?page=dalton>,

ZŠ Křídlovická 30b, 603 00 BRNO,

ZŠ Mutěnická 23 628 00 BRNO,

ZŠ Benešova, TŘEBÍČ, <http://www.zsbenesova.cz/>

Dalton International <http://www.daltoninternational.org/>

Třicátého března 2001 podepsali tři lidé oficiální zakládající listinu organizace Dalton International – Hans Wenke (ředitel Holandské daltonské nadace), Roel Roehner (ředitel daltonské školy v Utrechtu) a Vladimír Moškvan (prezident Asociace českých daltonských škol). Tato organizace bude ovlivňovat širokou učitelskou veřejnost. Mezinárodní kontakty jsou nezbytné, protože v moderní společnosti je spolupráce mezi různými zeměmi běžná a nutná, především ale tady, kde mluví stejnou řečí – tedy „pedagogickou“ řečí. Dalton International jako nebyrokratická instituce ale působí již více let. Především ve spolupráci škol v Brně a Utrechtu. Tyto školy se zajímaly, jaký je stav v jiných státech a na jiných kontinentech. První kontakt byl navázán s „matkou Daltonských škol“ v New Yorku (první daltonská škola), jejíž ředitelé se účastnili daltonských konferencí v Brně (1999 – Judith Sheridan, 2000 – Richard Blumenthal). Bylo navázáno spojení s Ascham Dalton School v Sydney a ředitelka této školy (Rowen Dancinger) již navštívila školy v Utrechtu a Brně. Učitelé z Brna navštívili daltonské školy v Japonsku a Holandsku a v tomto roce na konferenci do Brna poprvé přijeli ředitelé škol z Tokia, Nagoje a Kobe.

Jaké jsou cíle Dalton International? Tato organizace chce podporovat rozvoj daltonského programu výměnou poznatků a zkušeností na mezinárodní úrovni. Mimo pravidelné mezinárodní konference nabízí školení pedagogických pracovníků – učitelů, daltonské kurzy na mezinárodní úrovni, publikování článků, vlastní periodika, organizuje výměnu učitelů a organizování seminářů. Po určitém procvičení v kurzu mohou učitelé získat oficiální daltonský certifikát. Školy, které prošly tréninkovým procesem se mohou deklarovat jako „mezinárodní daltonské školy.“

Uvedme si příklad vzájemného obohacování vzdělávací praxe, které přesahuje hranice států ale i kontinentů. V daltonském programu vychází diferenciaci z jedno-

duchého postoje – respektování dítěte. Moderní vzdělávání má mnoho progresivních prvků a mělo by dávat dětem prostor pro jejich iniciativu. Moderní vzdělávání je také spojeno s výukou práce na PC. Například daltonská škola v New Yorku používá vyučovací program, který její ředitel Richard Blumentahl uvedl těmito slovy: „Naše soudobé novinky v souladu s filozofií Daltonu a v souladu s výzvami současného světa se odrážejí v používání nových postupů. Dalton přinesl do vzdělávání dynamický přerod odehrávající se ve světě digitálních technologií a komunikace. Kromě základů vzdělání je studentům poskytnuta řada nástrojů, které jim pomáhají pracovat na úkolech, nasměrovat energii na řešení problémů a zvyšovat úroveň jejich vědomostí“. Studenti pedagogického institutu v Utrechtu pracovali v roce 2000 v Brně na internetovém projektu, jehož úkolem bylo připravit infrastrukturu pro internetové spojení mezi daltonskými školami. Takto vytvořené mezinárodní kontakty na úrovni univerzit, středních a odborných škol mají již vytvořeny možnosti rozvoje, ale pro základní školství je internetový svět stále otevřené pole. Dalton International chce stimulovat kontakty i na této úrovni. Internetové propojení světa je šancí, jak přenést myšlenky alternativních škol do praxe.

Právě Dalton International v současné době vytváří internetový časopis. V tomto časopise, určeném pouze pro daltonské školy, bude možnost najít články, úkoly v různých vyučovacích předmětech, a také přístup do programů jiných škol. Tím bude otevřena dětem z Brna, Utrechtu, Japonska a Sydney možnost pracovat se softwarem vyvinutým na newyorské škole. „Matka daltonských škol“ definuje svůj způsob využití vzdělání a počítače na internetových stránkách následovně: „... nadějní studenti pokračují ve studiu podle svých vlastních zájmů, daltonský plán realizuje původní záměr, jaký si Helena Parkhurstová nemohla ve své době představit, ale určitě by s ním s radostí souhlasila. Je to významný prostředek pro splnění smyslu daltonského vyučování“.

Dalton International vytváří nové myšlenky v oblasti daltonského vzdělávání. Reprezentanti těchto škol na celém světě spolupracují na budoucnosti Daltonu. Pokud jsou označeny či oceněny školy nebo osoby oficiální medailí „Člen Dalton International“, pak je to pouze za jejich zásluhy o rozvoj těchto škol, za jejich aktivity. V této chvíli je oceněno již několik škol a osob, lze je najít na webových stránkách Dalton International.

Zkušenosti s Daltonem na jedné z pilotních škol v Brně – Základní škola Chalabalova

(záznam rozhovoru s učiteli Daltonu a vlastní pozorování)

I. stupeň základní školy

Podstatou daltonského vyučování je samostatná práce s uplatněním tří základních principů – svoboda, samostatnost, spolupráce. Na této škole využívají prvků daltonského vyučování plněním dvoutýdenních programů, které připravují pro matema-

tiku, český jazyk, přírodovědu, vlastivědu, čtení. Vzhledem k tomu, že české osnovy nepočítají s navýšením hodinových dotací pro tento typ práce, je třeba promyslet, ve kterých hodinách samostatnou práci zařadit (podle náročnosti učiva) – v praxi rozhodně nejde o žádnou ztrátu vyučovacího času. Pracují Daltonem v každém týdnu ve třech třicetiminutových lekcích. Samostatná práce je rozdělena na dvě části – denní úkol a extra úkol. Každé dítě dostane pracovní program, pro každý předmět zvlášť. Úkoly jsou voleny tak, aby průměrný žák zvládl vypracování denního úkolu asi za dvacet minut a zbyl mu ještě čas na plnění extra úkolů. Některé úkoly jsou nepovinné, aby i slabší žáci měli možnost zkusit plnit extra úkoly.

Podstatné je, aby vše bylo pro děti srozumitelné, vždy se jedná o opakování a procvičování učiva. Každý nový program je nejprve vysvětlen a poté mají děti možnost se ptát. Musí vědět, kdy mají práci dokončit, že bude kontrolována a hodnocena, že bude následovat kontrolní test. Pokyny u úkolů jsou jasné a stručné, aby se v nich žáci bezproblémově orientovali. Pak už žáci pracují samostatně.

Princip volnosti se uplatňuje možností volby pracovního místa – sám v lavici ve třídě, s kamarádem, se kterým jindy nesedí, klidné místo u stolečku na chodbě, ve skupině. Práci si sám žák rozvrhne a samostatně si zvolí pořadí plnění předmětů. Tedy jestliže si zvolí vlastivědu, musí v daném čase celý denní plán pro vlastivědu splnit.

Pokud potřebuje při řešení pomoc, nehledá ji u učitele, ale má možnost využívat mapy, encyklopedie, pravidla, sešity se zápisy. Musí vždy vědět, kde potřebný materiál najde, ten musí být volně přístupný, uložený stále na stejném místě. Může také požádat o radu spolužáka, ale ví – zeptej se až tehdy, když si opravdu nevíš rady.

Pokud děti spolupracují, naučí se nesdělit řešení, ale ukázat cestu, jak dojít k cíli. Teprve, když není jiná možnost, obrací se o pomoc k učiteli. Učitel ale žáka pouze navede na správné řešení.

Při práci se děti mohou pohybovat po třídě, musí to však být pohyb účelný – chodí k mapám, ke knihovně, ke spolužákům, pro extra úkoly – naučí se nerušit při práci spolužáky.

Jakmile dítě splní denní úlohu, vybere si extra úkol a to podle svého zaměření (extra úkoly jsou učitelem voleny tak, aby podstatným způsobem nutily žáka k přemýšlení a obohatily jeho vědomosti nad rámec obvyklého učiva). Jestliže žák řešil denní úkol z přírodovědy, může plnit úkoly třeba z matematiky, a to tolik, kolik ve zbylém čase stihne. Zadání těchto úkolů je voleno tak, aby odpověď byla jednoznačná, stručná a mohla být hned zkontrolována. Starší děti si kontrolu provádějí samy.

Po téměř čtyřleté praxi s prvky daltonského vyučování učitelé uvádějí, že je velkým přínosem, zejména pro schopnější žáky. Děti se naučí při práci samostatně využívat k doplnění učiva encyklopedii – pracovat s knihou. Zrychlila se práce v matematice, žáci řeší příklady, které rozvíjí jejich logické myšlení, učí se odhadnout své schopnosti výběrem úkolu přiměřené náročnosti. Zejména v přírodovědě a vlastivědě umožňují extra úkoly poznávat životní prostředí ve větším rozsahu než při klasickém vyučování.

Daltonská samostatná práce se v této škole prolíná celým klasickým vyučováním. Poznatky získané při řešení extra úkolů prohlubují učivo, děti je samy doplňují a připisují k obrázkům nebo zápisům v sešitech. Naučí se bez pokynů učitele plnit po zadaných úkolech další, nepovinné, vyhledávají zajímavosti a sdělují je spolužákům.

Výhodné je, zejména ve vlastivědě, spojení samostatné práce s vyučovacími programy v počítačové učebně. Děti se pak velmi brzy a lehce orientují v mapách, i slepých mapách, ČR, Evropy a světa. K soutěživosti dětí pomáhá také tabule extra úkolů, na kterou si barevně označují splněné úkoly. Na ní lze vyčíst, kolik práce navíc každý splnil, ale také zaměření dětí a zájem o jednotlivé předměty.

Způsob práce přispívá a navozuje kamarádkou atmosféru ve třídě. Děti dovedou naslouchat jeden druhému a pomáhat slabším, aniž by se posmívali neúspěchům. Dovedou obhájit své tvrzení doložením příkladů z odborné literatury.

II. stupeň základní školy

Po úspěšném uplatňování prvků daltonského vyučování na 1. stupni základní školy se rozhodli ve škole pokračovat v této práci i na 2. stupni. Velkou výhodou pro ně bylo, že mohli využít zkušeností, které měli vyučující mladších dětí na škole, mohli konzultovat své představy o práci s holandskými partnery i ostatními členy metodické sekce Asociace daltonských škol a především začali pracovat s dětmi, které byly zvyklé na tento způsob práce a mnohdy ji i samy vyžadovaly.

V současné době pracují daltonským plánem ve třítydenním cyklu – jednu vyučovací hodinu týdně – v pevně stanoveném dni. Zde plní úkoly z matematiky, českého jazyka a přírodopisu. Děti si předem zvolí pořadí, ve kterém splní úkoly jednotlivých předmětů a zapíší se do připravených formulářů. Někteří žáci si vybírají pořadí podle obtížnosti, jiní zase podle svého zájmu. Protože učitel ani děti nemají vyčleněnou vyučovací hodinu na tento způsob práce, dbají, aby v některém ze tří předmětů nedošlo ke snížení hodinových dotací – počet daných hodin osnovami – aby si děti samostatnou prací prohloubily a rozšířily úroveň vědomostí. Na konci třítydenního cyklu jsou splněny hodinové dotace podle osnov a i zadané úkoly.

Daltonské vyučování probíhá v odborných učebnách matematiky, českého jazyka a přírodopisu. Zde mají děti možnost využít odbornou literaturu, alternativní učebnice daného předmětu, encyklopedie, pravidla. Přínosem je, že tyto materiály mohou využívat i v hodinách tradičního vyučování, které se také uskutečňuje v těchto odborných učebnách. Není neobvyklé, že ve třídě se scházejí děti ze dvou ročníků, a to z šesté a sedmé třídy. I tady je práce rozdělena na dvě části a neliší se od činnosti dětí na prvním stupni. Rozdíl je však v tom, že je kladen větší důraz na samostatnost a sebekontrolu. Po dokončení žák odevzdá denní úkol vyučujícímu a vybere si extra úkol. Ten řeší do zvláštního sešitu, který má trvale uložený v učebně.

Jednotlivé úlohy jsou očíslovány. Pokud je úkol obtížnější a nepodaří se mu ho v hodině dořešit, měl by mít právo si jej příště vzít sám a dokončit. Ke každému extra úkolu je u vyučujícího uloženo řešení a žák si sám provede kontrolu správnosti. Po ukončení hodiny si děti vyznačí, který úkol splnily, zda řešily a vyřešily i některý

z úkolů navíc. Také uplatňování principu volnosti se neliší od 1. stupně – pohyb po třídě, práce ve skupinách.

Hodnotit nyní toto snažení by bylo předčasné. Dosud nejsou zkušenosti s daltonským vyučováním u dětí na 2. stupni ZŠ v České republice a také zde teprve s tímto způsobem výuky začínají. V příštím školním roce by na této škole chtěli rozšířit daltonskou výuku i do jiných vyučovacích předmětů.

Na základě vlastního pozorování mohu nabídnout některé postřehy, které jsou typické a opakují se na všech čtyřech pilotních daltonských školách (na 2. stupni ZŠ) v Brně:

Kolik učitelů na těchto školách pracuje v daltonském plánu? Na 1. stupni, kde je již mnohaletá praxe s tímto programem pracují v Daltonu všichni učitelé. Je to pochopitelné i z organizačního hlediska, protože jeden učitel učí prakticky třídu všechny vyučovací hodiny. Na 2. stupni ZŠ je situace jiná. Maximálně 40% učitelů. Na škole lze vyzorovat tři skupiny učitelů:

- zapálení a nadšení učitelé daltonského plánu,
- učitelé – pozorovatelé, zavádějí některé prvky Daltonu,
- učitelé odmítající (často důchodového věku) Dalton.

Co do počtu jsou tyto tři skupiny vyrovnané. Jako problematická se ukazuje skupina učitelů – pozorovatelů. Je mezi nimi mnoho, kteří naoko souhlasí ale neustále „za zády“ reptají (Jak hodnotit?...).

Organizace Daltonu na 2. stupni ZŠ je podobná. Většinou v každém druhém týdnu je blok Daltonu ve třech vyučovacích předmětech (např. čeština – matematika – dějepis), celkově jeden a půl hodiny (každý předmět půl hodiny). V některých ročnicích 3x45 minut. Žáci předem ví, jaká budou témata a mohou si vybrat posloupnost předmětů. Je pravda, že děti v tak krátkém čase nesplní často ani všechny povinné úkoly, na extra úkoly zpravidla čas již nezbývá.

Na první pohled to může vypadat, že se někteří žáci takzvaně vezou s těmi silnějšími. Žáci pracují ve skupinkách, ve dvojici nebo sami. Podle výpovědi učitelů děti i tady mají rozdílné výsledky – slabší žáci mají slabší výsledky i v Daltonu.

Ne vždy se všechno daří podle představ učitelů. Není vždy lehké propojit hodiny Daltonu na škole s převládajícím tradičním vyučováním s přestávkami mezi hodinami apod., což na 2. stupni pořád převládá. Na první pohled jde vidět, že prostoru pro Dalton není na 2. stupni ZŠ mnoho. Ale na těchto školách začínali s intervaly jednou měsíčně. V současné době některé třídy pracují i v týdenních intervalech a intervaly se nadále zkracují. V příštím roce budou v některých třídách již celé dva dny v týdnu pracovat daltonským plánem. Jde vidět, že v Brně to s Daltonem myslí vážně!

Závěr – Iniciativa a tvořivost jsou základem úspěchu

Jak jsme si ukázali v předchozí části, není lehké motivovat učitele k tomu, aby se zapojili do práce s daltonem. Předpokládá to jisté dovednosti ředitele školy v oblasti

komunikace a řízení školy. Vedení daltonské školy musí být připraveno k delegování povinností [Wenke, Röhner 2000, s. 99]. Jinými slovy: Aby měl odpovědnost ten, kdo jí má. Stejně jako je v různých situacích při vyučování těžké přenesení odpovědnosti z učitele na žáka, je pro mnoho ředitelů problémem organizace práce ve škole.

Základním předpokladem pro dobrou organizaci daltonské školy je spolupráce a vzájemná komunikace mezi vedením školy a vyučujícími. Předpokládá se, že ředitel bude vedle výuky také podporovat spoluúčast všech učitelů na vytváření celkové koncepce školy. Tj.: ředitel školy musí umět řídit školu a vyučování s tímto záměrem z pohledu školského managementu:

- Umění delegování a kontroly pracovních povinností.
- Podporovat participaci pracovníků na vnitřním řízení školy.
- Umět komunikovat a stanovovat cíle.
- Podpořit iniciativu a tvořivost [Wenke, Röhner 2000, s. 99-103].

Poslední bod – iniciativa a tvořivost – se probouzí tehdy, když ředitel deleguje zodpovědnost, participace vzrůstá, komunikace a cíle jsou jasné, proces přeměny se „daří sám od sebe“. Management školy proto klade další požadavek: chce, aby učitelé byli aktivní a přicházeli s novými návrhy a nápady. Iniciativa a tvořivost je základem úspěchu při procesu změn [Wenke, Röhner 2003].

Lze říci, že iniciativa a tvořivost jsou velmi důležitým faktorem pro úspěšné přebudování školní výuky. Konečné hodnocení najdeme ve výsledku osobního testu, kterým může vedení školy stanovit osobní skóre každého učitele:

Pro každou otázku se musí zakroužkovat odpověď nejlépe odpovídající Vaší situaci. Spočtete všechny body a výsledek dělte 11. Hodnota výpočtu se pohybuje mezi 0 a 1. Průzkumem vytvořený průměr je 0,55. Leží Vaše skóre iniciativy a tvořivosti, které jste podle tabulky zjistili, výš nebo níž?

		Ne	Ano
1.	Starám se o to, aby řízení bylo zapojeno do procesu změn.	0	1
2.	Převzal jsem iniciativu k organizování informativních schůzek o těchto změnách.	0	1
3.	Pravidelně jsem se zúčastňoval informativních schůzek věnovaných změnám.	0	1
4.	Ve spolupráci s ostatními kolegy jsem založil přípravnou skupinu pro uskutečnění těchto změn v naší škole.	0	1
5.	Byl jsem předsedou této přípravné skupiny.	0	1
6.	Průběžně jsem se zúčastňoval schůzek této přípravné skupiny.	0	1
7.	Osobně jsem se podílel na zpracování plánu na uskutečnění změn.	0	1
8.	Sám jsem převzal iniciativu ve svolávání schůzek s vyučujícími o připravovaných změnách.	0	1
9.	Provedl jsem konkrétní návrhy s ohledem na plánované změny.	0	1
10.	V počáteční fázi jsem sám vytvořil koncepci změn.	0	1
11.	Přednesl jsem nejrůznější možnosti realizace procesu změn.	0	1

Výsledné skóre na intervenčním listě ředitele školy („Jsem iniciativní a tvořivý“):

0,00	nikdy
0,01-0,10	téměř nikdy
0,11-0,20	zřídka
0,21-0,30	velmi málo
0,31-0,40	někdy/málo
0,41-0,50	téměř průběžně
0,51-0,60	průběžně
0,61-0,70	dost často
0,71-0,80	často
0,81-0,90	velmi často
0,91-0,99	téměř vždy
1,00	vždy

Aby ale nevzniklo nedorozumění o postavení ředitele – také na daltonské škole je ústřední postavou. Nemusí být vždy iniciátorem vnitřních změn, vnitřního procesu přestavby, ale jako vedoucí pracovník se na rozdíl od ostatních učitelů pohybuje rovněž na makroúrovni školského systému. Ředitel školy může úspěšně vést školu pouze tehdy, když zná názory, zájmy a koncepce ostatních učitelů, tj. je dobrá informovanost a kvalitní vzájemná komunikace.

Snaha vedení školy prosadit z titulu své funkce určité změny za každou cenu je pro daltonskou školu s její pracovní tvořivostí a demokratickým postupem nevhodná. Učitelé mohou ztratit důvěru ve vedení školy a je dušena jejich vlastní iniciativa a tvořivost.